

RÖSTRÄTTSSTRIDEN

OCH

HUNGERDEMONSTRATIONERNA 1917

Föreningen Arbetarhistoria i Eskilstuna

Sören Falebäck

Förord

Rösträttsstriden i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet och hungerdemonstrationerna 1917 handlar sannerligen om det som är vår förenings utgångspunkter, nämligen lönearbetets villkor ur ett brett perspektiv såväl för arbetare som tjänstemän.

Ur lönearbetets utgångspunkt handlade det om hur arbetet värderades inkomstmässigt gentemot inkomst av kapital. Innan den allmänna rösträttens införande 1908 hade endast ca 25 procent av de myndiga männen rösträtt genom att det fanns en gräns för hur mycket man skulle tjäna för de som skulle få rätten att rösta. Redan under 1800-talets senare hälft var Sverige demokratiskt underutvecklat i förhållande till idag jämförbara västeuropeiska länder. Sverige kunde istället jämföras med Ungern och Ryssland.

År 1892 fanns det 44 kommuner där en enda röstägare hade fler än hälften av alla rösterna i den kommunen. År 1908 representerade riksdagen 10 procent av befolkningen. Men när rösträtten till riksdagen året därpå lösgjordes från förmögenheten tillkom en halv miljon väljare; allmän rösträtt för män infördes. Riksdagen var indelad i två kammare, den så kallade tvåkammarriksdagen. Rösträttsreformen år 1909 innebar att alla röstberättigade män fick rösträtt i val till andra kammaren. Ledamöterna i den första kammaren valdes indirekt via de kommunala valen. Rösträtten i de kommunala valen var dock fortfarande odemokratiskt reglerad via inkomstmässiga kriterier. Därmed hade vi inte allmän och lika rösträtt.

Det var detta som striden handlade om. Demokratin och rösträtten inskränktes fram till att den allmänna och lika rösträtten slutligen genomfördes 1919 och därefter den kvinnliga rösträttens genomförande 1921. Men många människor med sociala problem; de som hade varit tvungna att vända sig till fattigvården eller de som hade blivit bestraffade fick inte rösträtt. Detta gällde även för de fysiskt funktionshindrade. För dessa dröjde till mitten av 1940-talet innan de fick rösta i de allmänna valen

I riksdagens första kammare representerades Eskilstuna av Kungen av Eskilstuna, August Ståhlberg som bland annat hade flera perioder i det så kallade särskilda utskottet och även i statsutskottet. Första kammaren sågs som högerns ämbetsmannakammare. För August Ståhlberg och den politiska högern i första kammaren och i stadsfullmäktige i Eskilstuna handlade det om att behålla eller att mista makten i dessa politiska institutioner med allt vad det innebar.

Rösträtten handlar i ett arbetarhistoriskt perspektiv om arbetets villkor, den fackliga och politiska organiseringen, styrkeförhållandet mellan kapital och arbete samt kampen för demokratin och dess räckvidd.

Vi ser historien som ett verktyg för samhällsförändring. Utgivande av rapporten Rösträttsstriden och Hungerdemonstrationen 1917 är inget undantag från den regeln. Det är istället en brist på kunskap om historien om kampen för demokrati och alla människors lika värde.

Vår förhoppning är att rapporten kommer till användning för cirklar och seminarie- samt mötesverksamhet och att vi gör demokratins och arbetets värld fruktbar att

Innehållsförteckning

Inledning.....	5
Tiden före allmän och lika rösträtt	6
Rösträttsstriden avgörs.....	21
Hungerdemonstrationerna våren 1917	30
1917 års Arbetarkommitté.....	45
Hungerdemonstrationen i Eskilstuna.....	47
Käll- och litteraturförteckning.....	54

Inledning

Under perioden 1870-1914 formades ett modernt partiväsende i Sverige. Stora stridsfrågor var tullfrågan, upplösningen av unionen med Norge och försvarsfrågan, men viktigast var rösträttsstriden (Nyström, 2002).

En ”vänster” bestående av liberaler och socialdemokrater krävde allmän rösträtt, medan ”högern” ville bromsa genom olika inskränkningar. År 1907 genomförde en högerregering en kompromiss som gav alla män (utom de fattigaste) lika rösträtt till andra kammaren, medan rösträtten förblev inkomstgraderad till den första kammaren.

1914 skärptes motsättningarna mellan höger och vänster då högern organiserade det s.k. bondetåget, som krävde höjda försvarsutgifter. Kungen – Gustav V – tog öppet ställning mot den liberala regeringens program, vilket utlöste en regeringskris.

Vid första världskrigets utbrott förklarade sig Sverige neutralt, men starka krafter verkade för en tyskvänlig politik. Livsmedelsbristen under kriget ledde till omfattande hungerdemonstrationer och kravaller våren 1917. I valet föll högerregeringen.

En koalition mellan liberaler och socialdemokrater lade fram ett förslag till allmän och lika rösträtt för både män och kvinnor, men förslaget kunde inte drivas igenom förrän i samband med första världskrigets slut, då uppror och oroligheter ute i Europa övertygade högern om att man måste ge upp sitt motstånd. Därmed blev Sverige en parlamentarisk demokrati med allmän och lika rösträtt.

Tiden före allmän och lika rösträtt

Redan under 1800-talet bildades olika rösträttsföreningar i Sverige. Även på det lokala planet gällde detta. Eskilstuna rösträttsförening bildades den 25 augusti 1889 under mottot att organisera och fast sammanbinda samhällets medlemmar för att kämpa för den allmänna rösträttens införande. Fram till den 13 januari 1898 arbetade föreningen. Denna dag upplöstes den ”sedan fackföreningarne i staden öfvergått till det socialdemokratiska partiet samt äfven en ny politisk organisation, vensterpartiet hade kommit till, hade förutsättningarne och behofvet af en speciell rösträttsförening försvunnit” (Eskilskällan).

En annan rösträttsförening som verkade på det lokala planet var Torshälla förening för kvinnlig politisk rösträtt – Torshälla FKPR. Föreningen bildades den 19 mars 1909 efter föredrag av fru Widebeck från Strängnäs. Åtta medlemmar trädde in vid starten, bland dem fru Frida Grönberg. Hon var ordförande under föreningens hela protokollförda verksamhetstid, det vill säga 1909-1920. Vid årsmötet den 28 april 1920 uttalade man sig för ett uppgående i Svenska kvinnors medborgarförbund men lämnade frågan om FKPR:s fortvaro öppen (Eskilskällan).

Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt är ett annat exempel på förening som i hela Sverige agerade för kvinnlig rösträtt. I en resolution från 1918 skriver man bland annat följande:

”Svenska kvinnor samlade till möte Birgittadagen 1918 för att hedra minnet av en av den kvinnliga rösträttens

allra första pionjärer, Susan B. Anthony, glädja sig åt, att den sak för vilken hon kämpade under mer än 50 år numera i land efter land vunnit sin lösning.

Det känns bittert att ej även Sverige härvidlag fått räknas till föregångsländerna. I vårt land har kvinnornas rösträttsfråga gång på gång strandat på ett enda partis hårdnackade motstånd, medan den i andra länder lösts i samförstånd mellan alla partier. I alla de många kvinnors namn, som här och annorstädes arbetat för kvinnornas statsborgerliga fullmyndighet, vädja vi till det moderata partiet att vid 1919 års riksdag medverka till att också Sveriges kvinnor erhålla politisk rösträtt och valbarhet.” (Arkiv Sörmland - Tidningsmannen Alfred Edling i Eskilstuna: I4).

Denne Alfred Edling startade en rösträttsförening. Johan Alfred Edling (född Jansson) föddes den 19 oktober 1865 i Danmarks församling, Uppsala län. Han arbetade korta tider som vallpojke, smedslärling och järnhandelsbiträde. År 1887 startade han en rösträttsförening. Intresset spred sig runt om i landet och ledde småningom till att 100.000-tals medlemmar utformade en petition om utvidgad rösträtt, vilken petition frambars av Edling.

Han bidrog till bildandet av Frisinnade landsföreningen år 1901 genom att övertala många f.d. medlemmar av röstföreningar att gå över dit. Edling hotades av konkurs och tryckfrihetsåtal på grund av sina radikala ståndpunkter i rösträttsfrågan. Han beslöt därför att emigrera till USA.

År 1900 kom Edling till Eskilstuna och blev medarbetare/redaktör på Eskilstuna-Kuriren med faktor

Gustav Österberg som närmaste överordnad. Tillsammans verkade de för att åt arbetare lösa bostadsfrågan i Eskilstuna. Stor bostadsbrist rådde i staden.

I Sverige bildades den första kvinnliga rösträttsföreningen i Stockholm 1902. År 1904 kom Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt (LKPR) till stånd (Eskilstuna stadsarkiv – uppsatser: F4B:12). På programmet stod politisk rösträtt för kvinna på samma grunder som för man. Föreningen eftersträvade politisk stabilitet, och det fanns en bestämmelse att i lokalföreningarnas styrelse helst skulle ingå medlemmar från olika partier.

För de socialdemokratiska kvinnorna var emellertid LKPR:s målsättning för snäv. Deras krav var allmän, lika och direkt rösträtt för både män och kvinnor. För dem var klasskampen viktigast, och de valde att arbeta tillsammans med männen i partiets egna organisationer. Det fanns emellertid inget förbud för de socialdemokratiska kvinnorna mot att gå in i en rösträttsförening.

År 1895 spreds de ”rösträttslösas katekes” i 200.000 exemplar runtom i Sverige. Ett utdrag hade följande lydelse:

”§ 1. Hvad är rösträtt?

Rösträtt är rättigheten att antingen själv delta i förhandlingar och beslut om samfälliga angelägenheter eller att delta i valet af ombud (representanter), som bestämma om sådana angelägenheter.

Därmed förstås merändels rösträtt i statens eller kommunens angelägenheter för hvarje myndig, välfräjdad och själsförsörjd man.

§ 3. Hvad menas med politisk rösträtt?

Därmed menas rösträtt i statens (hela samhällets) angelägenheter, d.v.s. rätt att välja representanter till den lagstiftande och skattebeviljande riksförsamlingen, eller när denna är delad på två kamrar, valrätt till den andra s.k. folkvalda kammaren.

§ 4. Hvad menas med kommunal rösträtt?

Därmed menas rätt att deltaga i besluten om kommunens (församlingens, socknens) angelägenheter och i valen af dess förtroendemän.

§ 5. Är den kommunala rösträtten hos oss allmän?

Nej.

§ 6. Hvad erfordras då för att i vårt land äga kommunal rösträtt?

Man måste:

vara svensk undersåte

vara myndig

vara välfräjdad

vara personligen skattskyldig till kommunen, hvilket förutsätter att man antingen skall äga fast egendom, taxerad till minst 100 kr., eller en årlig inkomst af minst 500 kr., eller (inom landskommunen) arrendera en jordbruksfastighet, taxerad till minst 100 kr

ej häfta för obetalda kommunalutskylder

ej stå under konkurs

§ 7. Är den politiska rösträtten i vårt land allmän?

Nej.

§ 8. Hvad erfordras då för att hos oss äga politisk rösträtt?

Man måste:

uppfylla alla de nyssnämnda villkoren för kommunal rösträtt;

men dessutom

vara af manligt kön

vara bosatt (mantalsskrifven) inom den kommun, där rösträtten skall utöfvas, samt

nå öfver det politiska ”strecket”, d.v.s antingen äga fast egendom taxerad till minst 1.000 kr eller arrendera för lifstid eller minst 5 år jordbruksfastighet, taxerad till minst 6.000 kr eller hafva en årlig inkomst, upptaxerad till minst 800 kr.

§ 9. Är det många som äga politisk rösträtt i Sverige?

Nej, endast 300.000 af landets omkring 1.250.000 myndige män, eller ungefär blott en på fyra af dem.

§ 10. Äro flere politiskt röstberättigade i andra land?

Ja, i flertalet af dem är den antingen allmän eller åtminstone så utsträckt att omkring 2/3 (två på tre) af de myndige männen äro röstberättigade.

§ 11. Hvilka land är det?

Frankrike, Tyskland, England, Belgien, Schweiz, Grekland, Spanien, Portugal och Danmark – alltså vår

världsdels flästa och främsta land.

§ 12. Finns det något europeiskt land med så inskränkt politisk rösträtt som Sverige?

Ja, Ungern (samt Ryssland och Turkiet).

§ 13. Hvarför har Sverige så inskränkt politisk rösträtt?

Förnämligast därför, att de talrika politiskt rösträttslöse ännu inte med tillräckligt eftertryck fordrat statsborgerliga rättigheter.

§ 14. Ha de rätt att framställa en sådan fordran?

Ja.

·
·
·

§ 24. hur skola de då kunna komma i besittning af dessa rättigheter?

Genom att enigt sluta sig tillsammans och outtröttligt kräfvat sin rätt. Inse de fullt hvad denna rätt betyder och fordra de allvarligt att få den, så skall det maktbesittande fåtalet omsider finna att det inte går an att säga nej, ty de många äro dock, så snart de lärt sig att hålla ihop, så snart de lärt sig att hålla ihop, äfven de mäktigaste.” (Arkiv Sörmland – Tidningsmannen Alfred Edling i Eskilstuna: I4).

Ända sedan 1890-talet hade socialdemokraterna drivit kravet på en ändring av den svenska författningen: demokrati och parlamentarism var lösenorden (Andrae, 1998). Med rösträttsreformen 1909 var den allmänna

politiska rösträtten säkerställd, men frågan om den kommunala rösträtten var inte löst på ett tillfredsställande sätt. Redan 1908 hade socialdemokraterna framlagt en motion om allmän och lika kommunal rösträtt för män och kvinnor. 1916 anslöt sig liberalerna till socialdemokraternas linje.

Rösträttsfrågan förblev aktuell även sedan den blivit avförd från riksdagens dagordning. Skilda organisationer på arbetarsidan krävde påtryckningar för att genomföra kravet på utsträckt kommunal rösträtt. Frågan blev återigen aktuell vid demonstrationen utanför riksdagshuset den 21 april, där rösträtten togs med i resolutionen. Brantings interpellation den 27 april tvingade regeringen att ta öppen ställning (Andrae, 1998).

Inför septembervalet 1917 blev författningsreformen en av den samlade vänsterns huvudfrågor. Högern hade hela tiden legat lågt, men bland många yngre medlemmar fanns en stigande otålighet. De krävde att högern inte skulle nöja sig med att bara säga nej till vänsterns propåer och förslag.

Innan rösträttsreformen var – som nämnts tidigare – rösträtten till både första och andra kammaren begränsad av inkomststreck, som utestängde alla med normala arbetsinkomster. För rösträtt till landstingen, som valde första kammarens ledamöter, krävdes en årsinkomst på minst 1.200 kronor. Ovanför den gränsen fanns en graderad skala som innebar att de rikaste kunde ha upp till 5.000 röster.

För rösträtt till andra kammaren krävdes en inkomst på 800 kronor per år och uppfyllande av en rad andra villkor

(man fick t.ex. inte ha tagit emot fattighjälp). Kvinnorna saknade rösträtt till andra kammaren och inkomststrecken gjorde att de i praktiken var utestängda från rösträtt även till första kammaren.

Inkomststrecken gjorde att socialdemokraterna vid seklets början bara fick in ett fåtal representanter i riksdagen. Partiet arbetade tillsammans med liberalerna, som då betraktades som ett vänsterparti, för införandet av allmän rösträtt, medan högern var emot.

Hur kunde det då se ut på det lokala planet under en tid långt före den allmänna och lika rösträtten? För Eskilstuna stad finns en röstlängd för år 1865 till riksdagsval där det går att se hur olika många röster ett antal personer hade. Man bör dock i sammanhanget poängtera att det var en minoritet av stadens invånare som överhuvudtaget hade rösträtt. Ett litet utdrag ur röstlängden (antal röster):

Kopparslagaren A. Bohm	6
Målaren G. L. Eriksson	1
Muraren J. Hydrén	25
Skräddaren A. G. Mellström	1
Kakelugnsmakaren L. A. Hårdh	9
Kakelugnsmakaren J. P. Nordlund	24
Vinhandlaren J. Svensson	40
Magasinsförvaltaren C. M. Carlstedt	35
Handlanden A. Billjer	26
Handlanden F. R. Wuerster	15
Fabrikören J. Palmgren	23
Guldsmeden L. P. Malm	9
Kopparslagaren A. Norrman	40

Handlanden G. Dahlberg	31
Skräddaren A. G. Berglund	23

Om man tittar på några ”kända” företagare i Eskilstuna år 1865 så hade de följande antal röster:

Handlanden J. Svengren	117
Fabriksidkaren C. O. Öberg	35
Manufakturisten G. E. Stenman	35
Manufakturisten F. A. Stenman	25
Direktören Th. Munktell	230
Manufakturisten E. Svalling	25
Manufakturisten Carl Edvard Ståhlberg	3
Fabriksidkaren E. A. Naesman	30
Manufakturisten E. A. Berg	8

Källa: Eskilstuna stadsarkiv, Eskilstuna stad,
Drätselkammaren: D6:1

Totalt fanns det 2.475 röster i Eskilstuna i 1865 års riksdagsval. Handlanden J. Svengren och direktören Th. Munktell hade som synes väldigt många röster – bara de två hade 14 % av alla Eskilstunas röster i 1865 års riksdagsval.

Om man övergår till en kommun utanför Eskilstuna – Hammarby – och tittar i röstlängden för år 1913 ger ett urval exempelvis följande personer med rösträtt (antal röster):

Arrendator C. A. Flodqvist	5
B. Jansson	22
Arrendator Gotth. Jansén	16
Carl Gotth. Tjulin	15
Arrendator John Sig. Bolin	3
Aug. Taberman	11

C.A. Hellström	4
J. Alb. Larsson	6
Arrendator Jacob Löfgren	6
F. Sjöstedt	14
H. Lyra	11
Ax. Th. Johansson	5
Gust. Jonsson	6
Carl Andersson	8
Fr. Andersson	1
Er. Larsson	1
W. Lennander	1
G.E. Pettersson	1
Arrendator A.E. Ericsson	10

Källa: Eskilstuna stadsarkiv, Hammarby kommun,
Kommunalnämnden: D2:1

Totalt fanns det 285 röster från Hammarby kommun i 1913 års val. I denna landsbygdskommun var det framförallt bönder och arrendatorer som hade rösträtt. En annan liten kommun utanför Eskilstuna – Husby-Rekarne – går också att studera angående röstberättigade. I röstlängden för år 1912 ger ett litet utdrag följande (antal röster):

Carl Erik Carlsson ägare	6
Gust. B. Pettersson	8
Joh. Aug. Pettersson arbetare	1
Carl Gust. Videll	2
Lars Erik Andersson	11
Carl Olof Jansson ägare	2
Carl Hellström skogvaktare	7
C.J. Pettersson ägare	1
J. Sam. Carlsson skräddare	3
Gustaf Bergmark bagare	4

J.F. Fagerström smed	6
Fred. Blomkvist	6
B.O. Liberg fabrikant	40
B.A. Liberg disponent	19
Normellis stärbhus	40
A.G. Lilliehöök kapten	33
O. Vertulander järnvägsarb.	27

Källa: Eskilstuna stadsarkiv, Husby-Rekarne kommun,
Kommunalnämnden: D1:1

I Jäders kommun utanför Eskilstuna hade exempelvis
följande personer rösträtt i 1913 års val (antal röster):

F. Sjöstedt	16
A. Fr. Andersson	2
A.G. jonsson	10
F.Olsson	5
Anna Sofia Jonsson	10
Aug. Nylén	40
E. Gust. Eriksson	14
Nils Olsson	20
Karl Johan Pettersson arbetare	1
Karl Emil Berg soldat	4
Joh. Julin dräng	1

Källa: Eskilstuna stadsarkiv, Jäders kommun,
Kommunalnämnden: D2:1

Totalt fanns det 1.314 röster från Jäders kommun i 1913
års val.

På landsbygden under tiden före allmän och lika rösträtt
var det – som sagt – främst bönder och arrendatorer som
hade rösträtt. Efter den allmänna och lika rösträttens

införande fick andra rätt att rösta. I Jäders kommun år 1924 går det att hitta mer proletära yrken bland de med rösträtt. Det fanns exempelvis följande yrkesbenämningar bland de med rösträtt: statdräng, hushållerska, kördräng, portvakt, jordbruksarbetare, arbetare, tjänarinna, dräng, smidesarbetare, stenarbetare, mjölkerska, kusk, biträde, sömmerska. Sådana yrkesbeteckningar förekommer knappast alls bland de med rösträtt före den allmänna och lika rösträttens införande.

I Kjula kommuns röstlängd för år 1916 går det att utläsa att ingen i den kommunen hade riktigt många röster, som exempelvis kända företagare i Eskilstuna stad hade, som visats tidigare. De personer i Kjula som hade flest röster i 1916 års val var C.A. Nilsson med 15 röster, komminister A. Apelgren med 13 röster, kronolänsman L. Lindblom med 19 röster och kyrkoherde F.V. Ljung med 17 röster. (Eskilstuna stadsarkiv, Kjula kommun, kommunalnämnden: D2:2).

Totalt var det 1.253 röster i Kjula kommun.

I röstlängden år 1910 i Vallby kommun utanför Eskilstuna ger ett utdrag bland annat följande personer med rösträtt (röster):

G.A. Pettersson hemmansägare	6
K.E. Eriksson hemmansägare	5
K. Olsson hemmansägare	3
A.V. Andersson hemmansägare	8
K.E. Pettersson hemmansägare	5
J. Lennander hemmansägare	11
K.J. Larsson hemmansägare	10
A.F. Larsson hemmansägare	8

Johan Larsson hemmansägare	3
L.E. Olsson hemmansägare	3
K.J. Larsson hemmansägare	10
A.F. Larsson hemmansägare	8
F. Sjöstedt godsägare	11
K.J. Lönnborg snickare	2
A.G. Sjökvist soldat	2
Ernst Palm arbetare	2
Karl Eriksson dräng	1

Källa: Eskilstuna stadsarkiv, Vallby kommun,
kommunalnämnden: D2:1

Totalt var det 591 röster i Vallby i 1910 års val.

De flesta med fler än en röst var också i denna
landsbygdskommun hemmansägare eller arrendatorer.

Om man hoppar fram några år i Vallby kommun – till år
1921 – alltså då den allmänna och lika rösträtten införts
och ser i röstlängden för val till riksdagens andra
kammare så ser man personer som innan reformen aldrig
syntes i röstlängderna. I 1921 års riksdagsval fanns
exempelvis följande yrkesbenämningar med – tjänarinna,
statdräng, stenarbetare, grovarbetare, skomakare,
jordbruksarbetare, hushållerska, låssmed, skraddare,
kördräng, ladugårdskarl, slipare, fördräng, torpare,
sjöman och järnarbetare.

I Tumbo kommuns röstlängd från år 1911 ger ett litet
utdrag ex. följande personer med rösträtt (röster):

Johan Axel Gustafsson eg. br.	6
Axel Redelius fjerd.m.	7
J.A. Jansson eg. br.	2
Johannes Johansson arr.	9
Jacob Jansson eg. br.	4

Edvin Jansson arr.	6
Fredrik Nilsson eg. br.	11
Lars Persson eg. br.	10
K.J. Rytterqvist smed	1
J. Larsson färjkarl	13
C.G. Häger kyrkoherde	15
C.A. Johansson stins	16

Källa: Eskilstuna stadsarkiv, Tumbo kommun,
kommunalnämnden: D3:1

Totalt var det 1.194 röster från Tumbo i 1911 års val.
I Lista kommuns röstlängd för år 1918 hade till exempel
följande personer rösträtt (röster):

Anna Wilhelmina Bergkvist hustru	12
O. Arv. Karlsson ägare, brukare	14
Johan Nordlund ägare, brukare	15
Axel August Pettersson ägare, brukare	10
Johan August Åhs arrendator	9
Karl Johan Olsson ägare	13
Carl Otto Olsson arrendator	13
Erik Persson ägare, brukare	13
Herman Karlsson arrendator	9
Lars Erik Eriksson ägare, brukare	11
Carl Johan Lundin ägare, brukare	12
Karl Arvid Andersson virkeshandlare	13
Hjalmar Axberg handlande	26
Georg Andersson mejerist	12
Detlef Andersson ägare, brukare	13
Jon Jonsson ägare, brukare	11
Otto Thörn ägare, brukare	22
Ernst Johansson befallningsman	11
August Karlsson brukare	10

Karl Ågren lärare	13
Johan Edvin Jansson arbetare	11

Källa: Eskilstuna stadsarkiv, Lista kommun,
kommunalnämnden: D2:1

De flesta röstberättigade i Lista kommun hade i 1918 års val endast några få röster. De som ovan tagits med var de med flest antal röster. Och som visats flera gånger är majoriteten av dem som har rösträtt ute på landet antingen arrendatorer eller brukare.

I Öja kommun utanför Eskilstuna kan man i röstlängden från år 1918 exempelvis se följande med rösträtt (röster):

C:G. Olsson hemmansägare	6
G.G. Karlsson arb.	2
L. Larsson brukare	11
A. Andersson brukare	4
K.J. Jansson arb.	4
A.F. Pettersson mjölnare	11
Öja kvarn AB	27
K.A. Karlsson maskinist	8
K. Fält predikant	6
Anders Andersson hemmansägare	7
Gustaf Gustafsson statdräng	4
J.V. Nilsson brukare	10
Erik Fredriksson f.d. hemmansägare	10
Erik Axelsson hemmansägare	10
K.A. Lundberg snickare	7
Oskar Eriksson arrendator	16
Viktor Jansson fiskare	11
K. Thunander prost	19
E.O. Jansson smed	11
Furstinna von Vedel	40

Hj. Carlsson förvaltare	19
J.E. Asplund skogvaktare	10
Henrik Larsson brukare	15
Öja Handel AB	19
C. Landelius klockare	12

Källa: Eskilstuna stadsarkiv, Öja kommun,
Kommunalnämnden: D3:1

Totalt fanns det 1.718 röster för Öja socken år 1918. Här går det även att se att företag hade rösträtt. Men även i Öja var majoriteten av de röstberättigade innan den allmänna och lika rösträttens införande lantbrukare eller arrendatorer av något slag. Och lika viktigt att påminna är att det endast var en minoritet av landsbygdsbefolkningen som faktiskt hade rösträtt detta år.

Rösträttsstriden avgörs

I augusti 1914 utbröt första världskriget. Den av kungen utsedda regeringen Hammarskjöld misskötte folkhushållet, särskilt livsmedelsförsörjningen. Bristerna blev stora och priserna steg snabbt.

På våren 1917 rådde hunger i arbetarfamiljerna och våldsamma kravaller utbröt runtom i landet. Det började i Västervik den 14 april och spred sig sedan till bland annat Norrköping, Tranås, Göteborg, Kramfors, Stockholm, Södertälje och Seskarö.

Och revolution höll det på att bli, särskilt i samband med de kravaller som utbröt på Gustaf Adolfs torg i Stockholm den 5 juni då riksdagen debatterade rösträtten

och högern åter sa nej. Men socialdemokraterna och LO:s ledningar lyckades kanalisera de revolutionära stämningarna i fredliga banor, i engagemang inför det andrakammarval som skulle hållas på hösten.

Strategin lyckades. Valet blev en framgång för socialdemokraterna. Den första regeringen i världen med socialdemokratisk medverkan, som hade tillkommit i fredliga former, bildades. Liberalen Nils Edén blev statsminister och socialdemokraternas ledare Hjalmar Branting blev finansminister.

Första punkten på den nya regeringens dagordning var införande av allmän och lika rösträtt. Riksdagsbeslutet togs på hösten 1918, sedan det kejsrerliga Tysklands i kriget och bolsjevikernas avrättning av den ryska tsarfamiljen hade skrämt högermajoriteten i första kammaren och kungahuset till att acceptera.

Arbetarrörelsen var 1918 splittrad i tre idériktningar, reformisterna inom fackföreningsrörelsen, socialdemokratiska partiet och socialdemokratiska vänsterpartiet, de politiska revolutionärerna inom socialdemokratiska vänsterpartiet och de sociala revolutionärerna inom SAC och ungsocialistiska partiet (Klockare, 1967).

Arbetarrörelsens huvudledningar hade ställt sig bakom den liberal-socialdemokratiska regeringens program i författningsfrågan. När den allmänna rösträtten hade uppnåtts öppnades möjligheterna att gå vidare i reformverket.

Vänstersocialdemokraternas program kunde inte genomföras med lagliga och demokratiska medel. Det var

uteslutet att man skulle kunna förmå förstakammarhögern att rösta för monarkins avskaffande och en vittgående socialisering (Klockare, 1967).

Den 2 mars 1919 höll statsminister Nils Edén ett föredrag i Örebro med anledning av rösträttsreformen. Föredraget hade följande lydelse:

”Svenska medborgare och medborgarinnor!

Det är icke första gången som ett möte av män och kvinnor i vårt land hälsats med dessa tilltalsord. Men när jag använder dem idag är det med känslan att de betyda något nytt – något vida mer än de betytt förr.

Medborgare och medborgarinnor inför den allmänna lagen ha alla varit sedan urminnes tider i vårt land. Först nu, genom den stora kommunala rösträttsreform, som i dessa veckor träder i verkställighet, skall denna allmänna medborgarrätt innebära också rätt att rösta i våra kommuner, i stad och på land, till landsting och fullmäktige.

Nu kallas både män och kvinnor till valurnorna, oberoende av inkomst och egendom, nu skola alla deras röster gälla lika, utan gradering mellan fattig och rik. Ett nytt medborgarskap tar sin början i Sverige med denna allmänna och lika rösträtt för män och kvinnor i våra kommuner, och vi veta att samma allmänna rösträtt också skall ofördröjligen genomföras för valen till andra kammaren. Allt ifrån nu skall folkets rätt i det kommunala och det politiska livet verkligen och i fullaste mening utövas av hela folket, män och kvinnor sida vid sida och med samma röst vid urnorna.

Demokratien, som vi kämpat om så länge i detta land, slår

slutligen igenom, och det fullständigt och avgörande. Denna nya svenska demokrati skall i de stundande valen säga sitt första ord för att bestämma kommunal och politisk utveckling i Sverige – och på samma gång bestå sitt första prov. Säkerligen känner man långt in i alla samhällslager och in i alla bygder, att detta betyder en väldig förändring i vårt svenska samhällsliv, att en ny tid står för dörren ...” (Arkiv Sörmland – Tidningsmannen Alfred Edling i Eskilstuna: I4).

Att rösträttsreformen var mycket betydelsefull är lätt att förstå. Det är själva grunden för demokratin att rösträtten är lika för alla. Den före detta (s)-ministern Leif Pagrotsky skrev bland annat följande i en krönika i Göteborgs-Posten den 23/10 2012. Där menar han att införandet av allmän och lika rösträtt var den allra viktigaste politiska händelsen under 1900-talet:

”Vilken var 1900-talets viktigaste politiska händelse i Sverige? För mig är svaret självklart, det var beslutet att införa demokrati. Det var ingalunda ett självklart beslut, tvärtom präglades det politiska livet under decennier av kampen för och emot denna enda reform.

Kampen var dramatisk och utgången stod länge och vägde, och inte förrän kejsardömena i Tyskland, Österrike-Ungern och Ryssland fallit vek kungamaktens anhängare undan och lade ner sina röster i riksdagen. Att aktivt rösta för demokrati stred fortfarande mot deras övertygelse, därför valde de att avstå.

Därmed kunde den liberale statsministern Nils Edéns proposition från 1918 om allmän och lika rösträtt för män och kvinnor röstas igenom 1919. Beslutet genomfördes

sedan gradvis. Först i kommunalvalen 1919 och sedan i riksdagsvalet 1921. Och när demokratin äntligen bröt igenom var det inte heller självklart för alla att den skulle bli livskraftig och bestå, en del såg det länge som en sorts provverksamhet.”

Men den allmänna rösträtten var inte särskilt populär inom vissa kretsar. Den allmänna och lika rösträtten förknippades med socialdemokrater (och liberaler), vilket irriterade personer på den politiska högerkanten. Ett litet exempel på detta går att hitta i friherre Olof Hermelins samling där friherren själv uttalade följande ord:

”Hvad är det som gör så många fosterlandsvänner betänksamma när det blifver fråga om den allmänna rösträtten? Vi behöfva endast uttala ett ord – socialdemokratin!” (Eskilstuna stadsarkiv – friherre Olof Hermelins samling: B1:9).

Och trots att den allmänna och lika rösträtten genomfördes var det grupper i det svenska samhället som i alla fall inte fick rösta. Personer som var straffade, hade en främmande trosbekännelse eller stod under förmyndarskap hade exempelvis ingen rösträtt.

Om man ex. tar Västermo kommun år 1920 så finns det registrerat vem som inte fick rösta:

”På grund av ådömd straffpåföljd äro obehöriga att deltaga i kommunalstämmans eller allmän rådstugas överläggningar och beslut”:

Karl Gustaf Andersson, torpare, född 1863

”Den 10 juni äro främmande trosbekännelse eller före nämnda dag anmält sitt utträde ur svenska kyrkan”:

Karl Hjalm. Qvarfort, predikant, född 1874
hans hustru Hilda Sofia, född 1874
Johan Lundin, ägare, född 1867
hans hustru Augusta, född 1866
Karl Erik Eriksson, arbetare, född 1873
hans hustru Edla, född 1868
Lotta Larsson, änka, född 1847
Karl Leonard Johansson, stenarbetare, född 1882
hans hustru Rut Anna Karolina, född 1889
Lotta Eriksson, änka, född 1856
Johan Karlsson, arbetare, född 1854
Johanna Albertina Andersson, änka, född 1845
Står under förmynderskap”:

Olof Axel Olsson, född 1860
Lars-Erik Norling, f.d. torpare, född 1846
Anna Matilda Karlsson, född 1878

Källa: Eskilstuna stadsarkiv – Västermo kommun,
valnämnden: A1:1

Om man studerar en lokal kommun utanför Eskilstuna –
Barva – för året 1910, alltså flera år innan den allmänna
och lika rösträtten infördes, går det att se vilka som
faktiskt hade rösträtt. Ett litet utdrag ur röstlängder i val
till riksdagens andra kammare ger följande personer med
rösträtt:

Rudolf Oskar Carlström	komminister
Johan Andersson	arrendator
Jonas Fredrik Andersson	hemmansägare
Anders Eriksson	hemmansägare
Carl Albert Andersson	arrendator
Carl Johan Johansson	hemmansägare

Arvid Edvard Pettersson	dräng
Karl Adam Jansson	ägare
Carl Alfred Hernodh	ägare
Anders Gustaf pettersson	arrendator
Carl Johan Andersson	arbetare
Anders Fredrik Pettersson	arrendator
Anders Albert Eriksson	ägare
Carl Erik Jonsson	arrendator
Carl Gustaf Pettersson	arrendator

(Eskilstuna stadsarkiv, Barva kommun,
Kommunalnämnden: D1:1)

Som synes är de flesta röstberättigade ägare av något slag. Få vanliga arbetare utan egendom hade år 1910 rösträtt, men undantag fanns naturligtvis. I Barva socken fanns det år 1910 personer med yrkesbeteckningar som statdräng, målare, skräddare och handlande som hade rösträtt. Totalt fanns det cirka 200 röstberättigade i Barva år 1910.

Före rösträtsreformen var det inte bara få som hade rösträtt. Av dem som verkligen fick rösta hade vissa åtskilliga röster medan andra bara hade någon enstaka.

Om vi återvänder till Barva socken år 1919 så ger ett litet urval följande:

Komminister Nils Jansson	13 röster
Fru Hilda Jansson	10 röster
Arbetare Erik Leonard Jonsson	2 röster
Byggnadsarbetare Hj. Gottfr. Johansson	4 röster
Handlaren Johan Robert Johansson	10 röster
Ägare Axel Eriksson	15 röster
Fröken Elisabet Celsing	13 röster
Arrendator Gustaf Algot Larsson	23 röster

Torpare Ernst Wilh. Pettersson	3 röster
Rättare Johan Lindholm	3 röster
Arrendator Axel Bernard Eriksson	27 röster
Arrendator Karl Fr. Andersson	2 röster
Åkers Styckebruk	19 röster

(Eskilstuna stadsarkiv, Barva kommun,
Kommunalnämnden: D1:1)

Totalt var 307 personer röstberättigade i Barva år 1919. I Klosters kommun finns fyrktalslängd för år 1901 och röstlängd för år 1902 bevarad. I röstlängden ser man vem som hade rösträtt vid elektorsval och riksdagsmannaval. Fyrktalet var ganska komplicerat att räkna ut, men det fanns många med ett fyrktal som ändå inte var röstberättigade.

Ett litet exempel på röstberättigade i Klosters kommun för år 1902 och fyrktalet:

Ägare, brukare Per Clevander, Djursta	215
August Eriksson i Svista no 1	115
Brukare L. Larsson, Eneby 2	47
Arrendator CH Bergstedt, Eskilstuna	
Kungsladugård	1143
Brukare JE Olsson, Glömsta 1,2	158
Ägare, brukare, arbetare CE Larsson, Westertorp å Gredby	6
Arrendator And. Ahlborg, Grönsta 1,2,3 och Norrtorp	515
Egendomsbrukare LJ Andersson	206
Brukare And. Gust. Eriksson	141
Egendomsbrukare EG Jäderholm, Hagnesta	291
Brukare C. Fr. Fredriksson, Heljesta	296
Egendomsbrukare CA Olsson, Hugelsta	751

Egendomsbrukare CG Lindgren, Hälltorp	12
Egendomsbrukare C. Aug. Holmgren, Måsta 1,2 o	
Olofsberg	124
Kapten C.A. Noréus	469
Skollärare G.A. Svensson	100
Skollärare Sven Lilja	53
Källa: Eskilstuna stadsarkiv, Klosters kommun, Kommunalnämnden: D2:5	

Även mer "proletära" yrkeskategorier finns med i Klosters röstlängd för år 1902, ex. (fyrktal):

Filare OW Engström, Haga	130
Sm. arb. CF Rudberg	148
Fjerd. man A Sahlin	170
Snickare CG Rytterqvist	128
Målare CA Hellström	43
Stenarbetare CE Eriksson	110
Maskinist J. Nilsson	204
Handlande J. Hulterström	253
Arbetare Olof Eriksson	38
Målare C. Th. Stafström	107
Torpare Per Andersson	55
Jernarbetare JG Carlström	55
Gjutarbetare Erik Eriksson	43
Fabriksarbetare AW Andersson	40
Gjutarb. Aug. Jonsson	30
Rakknifsarbetare AG Olsson	25
Fabriksarbetare Axel Carlsson	90
Hejarsmed AG Alexandersson	55
Bokbindare AE Sahlén	35
Nattvakt JO Andersson	40
Källa: Eskilstuna stadsarkiv, Klosters kommun, Kommunalnämnden: D2:5	

Efter rösträttsreformen sattes åldersgränsen till 23 år vid val till riksdagen och kommunalval. Dessutom skulle man ha betalat kommunalskatt under ett av de tre år som föregick valet. Man fick inte heller vara försatt i konkurs, ej vara förklarad omyndig eller under längre period erhållit understöd av fattigvården eller förlorat sin rätt genom straffrätten.

År 1921 hölls de första valen till andra kammaren där kvinnor deltog.

”Ordentlighetsstrecken” innebar att cirka 4 % förlorade sin rösträtt efter 1919, fler män än kvinnor och fler i städerna än på landet. De flesta män föll på kravet på betald kommunalskatt och de flesta kvinnor på att de erhöll understöd från fattigvården (Wikipedia).

”Ordentlighetsstrecken” avskaffades successivt. Kravet på genomförd värnplikt för rösträtt för män togs bort 1924. Fängelseinterner fick rösträtt 1937. År 1945 utsträcktes rösträtten till dem som fick understöd från fattigvård och till personer som befann sig i konkurstillstånd.

1989 fick slutligen alla svenskar över 18 år rösträtt då begreppet omyndigförklaring avskaffades. Rösträttsåldern sänktes 1945 från 23 till 21 år, 1965 från 21 till 20 år, 1969 från 20 till 19 år och 1975 till 18 år.

Hungerdemonstrationerna våren 1917

Hunger- och militärdemonstrationerna 1917 ägde rum under våren 1917 då arbetare runt om i Sverige gjorde

uppror mot den svenska politiken som man menade missgynnade arbetarna till fördel för brödbaronerna (Wikipedia). Händelserna var inspirerade av den ryska revolutionen. Vissa händelser under hungerupproret uppmärksammades särskilt, bland annat händelserna på Gustav Adolfs torg i Stockholm.

Försörjningsläget kom att drastiskt förändras som en direkt följd av kriget och den avspärning Sverige drabbades av. Denna omständighet tillsammans med de upprepade misslyckandena med att sluta ett handelsavtal med ententen bidrog till att göra situationen svår, särskilt vad gällde tillgången på livsmedel.

En kortsiktig nödlösning var när man införde ransonering av livsmedel på hösten 1916, då socker sattes på kort. I januari 1917 infördes ransonering av bröd och mjöl, och alla förråd av brödsäd, mjöl och hårt bröd lades under beslag. Ransoneringarna reducerades och här till kom att både råg- och potatisskörden 1916 varit dålig. Köerna blev en symbol för "systemet Hungerskjöld" (Wikipedia).

I mars 1917 inträffade den ryska februarirevolutionen och den socialistiska agitationen i Sverige fick därigenom ett stort uppsving. Den vann gehör på grund av den allt större livsmedelsbristen. Under april och maj rullade en stor demonstrationsvåg över Sverige, som riktade sig mot livsmedelsbristen och mot andra missförhållanden.

Bland deltagarna märktes förutom arbetare även militär personal. Startskottet kom i samband med demonstrationerna i Västervik i mitten av april. De krav som där framfördes kom i viss mån att bli mönsterbildande för efterföljande aktioner i landet.

Efter den 21 april utkristalliserades två aktionslinjer – en syndikalistisk och en socialdemokratisk. Fram till 1 maj följde demonstrationerna oftare syndikalisternas linje än den socialdemokratiska reformismens.

Efter 1 maj fortsatte demonstrationerna i mindre omfattning. Den sista stora demonstrationen ägde rum den 5 juni på Gustav Adolfs torg i Stockholm till förmån för rösträttsreformen. Parallellt debatterades frågan i riksdagshuset intensivt.

När världskriget bröt ut på sommaren 1914 var det knappast någon som kunde ana att det var inledningen till en kraftmätning som skulle vara i över fyra år. Inte heller kunde man förutse att kriget skulle komma att påverka Sveriges ekonomiska situation i den utsträckning som faktiskt blev fallet (Andrae, 1998).

Statsministern Hjalmar Hammarskjöld såg det som en nödvändighet, en både politisk och moralisk nödvändighet, att i det internationella politiska umgänget konsekvent hävda en folkrättslig praxis om fri handel för neutrala fartyg. Hans inställning försvårade en överenskommelse med England, och när detta land skärpte blockaden mot Tyskland så kom den åtgärden att under 1916 också försvåra den svenska varuförsörjningen. Särskilt bekymmersamt blev läget, då importen av spannmål kraftigt minskades, och då den spannmål som kunde importeras från Argentina och Förenta Staterna på grund av de höga frakterna blev ovanligt dyr.

Detta förde med sig att priserna steg även på svensk spannmål. Ändå var mjölvarorna, på grund av prisreglering, relativt billiga i förhållande till kött och fläsk (Andrae, 1998). Här var visserligen den inhemska

tillgången riklig, men en stor del av produktionen gick på export till Tyskland med mycket god vinst, vilket drev upp priserna även på hemmamarknaden.

Varuknappheten och prisstegringarna drabbade städernas löntagare hårdast, och tvingade främst arbetarna att lägga om sina matvanor och gå över till billigare födoämnen. Förbrukningen av vegetabilisk föda blev större under de två första krigsåren. Men då spannmålsimporten samtidigt minskades uppstod mot slutet av 1916 en svår brist på livsmedel.

Missnöjet växte inom arbetarleden och i december 1916 anordnade socialdemokraterna den första dyrtidskongressen i Stockholm. Från början av 1917 infördes en drastisk ransonering av bröd och spannmål och den ransoneringen blev mycket kännbar för arbetarhushållen.

Den dagliga ransonen sattes ned från 250 till 200 gram per person. För arbetare med tungt kroppsarbete ansågs ransonerna vara för små och dessa arbetare fick därför rätt till påbrödskort om 50 gram (Andrae, 1998).

Konsumtionen ändrades från spannmål till potatis. Priset på potatis nästan fördubblades under det första kvartalet 1917. När myndigheterna i april införde maximipris på potatis, försvann varan nästan helt ur öppna marknaden.

Varubristen märktes naturligtvis även på det lokala planet i Eskilstuna. Också här var potatis en bristvara:

”Kriget som pågick ute i världen påverkade naturligtvis tillgången på varor. Potatis var en bristvara. På platsen där Klosters kyrka nu står odlade eskilstunaborna sin egen

potatis. Lappar hämtades i Stadshuset och man fick sig tilldelad fyra fåror. Sommaren var torr och varm och brandkåren fick vattna potatislanderna under den värsta hettan ... den 23 april var det hungerdemonstration på Fristadstorget. 1917 års förstamajdemonstration samlade rekordmånga deltagare. Vandrigen till Folkets Park tog fyra, fem timmar” (Melander, 2011).

I lokaltidningen Folket i Eskilstuna den 23 april 1917 fanns en artikel om det aktuella livsmedelsläget där statsminister Swartz kom till tals:

”Statsministern redogör för livsmedelsfrågans läge

Med avancerade ransoneringsbestämmelser räcker brödsäden till den 25 september

Inför spänt lyssnande åhörare och tätt besatta läktare lämnade statsminister Swartz i lördags i andra kammaren en redogörelse för våra livsmedelsförråd. Redogörelsen innebar också ett svar på olika interpellationer i livsmedelsfrågorna. Inledningsvis omnämnde talaren att det torde vara en känsla av ovisshet som förorsakat den oro, som på sistone kommit till uttryck på flera håll ute i landet. På grund av hos våra kommissioner föreliggande siffror kunde det emellertid nu sägas, att de förråd varöver folkhushållningskommissionen förfogade den 10 april, inalles 150.000 ton, mjöl, gryn och flingor, skola räcka med den nu tillämpade ransoneringsplanen till den 23 september innevarande år. Då har man tagit med i räkningen, en arbetare, som ha strängt arbete, skola kunna få ett à två påbrödskort vardera. Vidare betonade statsministern till undanröjande av allt missförstånd, att ingen, vem det vara månne, kunde skaffa sig mera om ej beskaffenheten av hans arbete berättigar honom därtill ...

Statsministern betonade, att ingen export av spannmål f.n. förekommer eller skall förekomma. Därefter kom talaren in på potatisfrågan och yttrade att man måste räkna med tilltagande knapphet på potatis. Han erinrade om det nyss fastställda maximipriset på denna vara ...

I detta sammanhang framhöll tal., att i fråga om en annan av befolkningens viktigaste livsmedel, nämligen salt fisk, god tillgång för närvarande är rådande inom landet. I fråga om smör och ägg, framhölls, att någon export av smör sedan längre tid icke förekommit, och att ägg icke någon någon utförseltillåtelse för närvarande är i gällande kraft.

Slutligen erinrade tal. om de nyligen vidtagna årgårderna i vedfrågan, bland annat tillsättandet av bränslekommissionen. Talaren slutade med en allvarlig vädjan till en var att inte låta missmodet ta överhand, att lojalt finna sig i de tvångsårgärder som måste vidtagas och att med lugn tillförsikt se framtiden an. Talet hälsades med spridda bravorop.”

Samma dag i Eskilstuna-Kuriren går det att hitta en annan artikel som handlar om livsmedelsproduktionen och priserna på livsmedel:

”Riksdagen
Till livsmedelsproduktionens ökande
Minimipriset på korn blir 23 kr.

Båda kamrarna ha bifallit jordbruksutskottets förslag att utfästelse måtte meddelas att för statens räkning från odlare inom landet inköpa de partier korn, vilka

hembjudas före den 1 juni 1918, för 23 kr. pr 100 kg. Minimipris på potatis – 7 kr. pr hektoliter. K. m:t föreslår riksdagen utfästelse att för statens räkning från vederbörande tillverkare inköpa de partier torkade potatisprodukter, potatisstärkelse och glykos, som till staten hembjudas före den 1 juni 1918 till pris, som fastställs av en nämnd, utsedd på sätt K. m:t föreskriver, och vilket pris avpassas så, att odlare av potatis kan påräkna ett pris av 7 kr. för hl. potatis av fullgod beskaffenhet, och med 18 proc. stärkelsehalt.

Vidare föreslås utfästelse att vid inköp före den 1 juni 1918 av potatis för statens räkning priset för hl. potatis av fullgod beskaffenhet icke må understiga 7 kr. hl. Till understöd för anläggande av potatistorkerier begäres ett anslag av högst 750.000 kr. Understöd skulle ej utgå med belopp, överstigande halva anläggningskostnaden. Slutligen föreslås att beträffande vid dylikt statsunderstöd torkade framställda produkter utfästelse om inköp må meddelas att gälla under två år från understödets beviljande, i vilket fall inköpspriset skall årligen fastställas.”

Den mest uppseendeväckande och stilbildande bland de första av en mäktig våg av spontana hungerdemonstrationer som från den 11 april sedan svepte över hela landet i april och maj ägde rum i Västervik måndagen den 16 april (Johansson, 2007). Efter en mindre demonstration med uppvaktning av krismyndigheterna på fredagen beslutade industristadens arbetare på en del större arbetsplatser på måndagen att gå ut i strejk, som snabbt blev allmän, och samlas till ett stort massmöte på Stortorget. Med hjälp av omfattande publicitet i Socialdemokraten,

Politiken och andra socialistiska tidningar utlöste exemplet från Västervik en landsomfattande massrörelse. ”Under de följande tio dagarna förekom hungerdemonstrationer i alla större städer och samhällen”, skriver professor Carl Göran Andrae, som utifrån de allra lägsta inrapporterade siffrorna räknat till minst 250.000 deltagare i 116 listade demonstrationer över hela landet.

Hans Nyström har funnit 146 manifestationer av hungerrörelsen fördelade på 107 platser runt om i landet (Nyström, 1994). Om man lägger samman de uppgivna antalen deltagare hamnar slutsumman ett bra stycke över 300.000. Denna siffra börgivetvis inte tas som något absolut mått på rörelsens omfång, eftersom man kan anta att arbetartidningarna ofta överdrev demonstranternas mängd (Nyström, 1994).

I en socialdemokratisk ansträngning att vinna kontroll över massrörelsen uppmuntrade arbetarekommunen och den fackliga centralorganisationen i Stockholm arbetarna att tåga till riksdagshuset den 21 april, då den nye högerstatsministern Swartz skulle svara på en interpellation om livsmedelsläget.

I riksdagen skulle livsmedelsbristen debatteras och det nybildade vänsterpartiet hade uppmanat Stockholms arbetare att mangrant lämna sina arbetsplatser och möta upp utanför riksdagshuset.

Snart hade tusentals människor samlats på Gustav Adolfs torg. Längre kom inte demonstranterna eftersom polis och militär hade stängt av Norrbro. På flera offentliga byggnader hade kulspruteposteringar placerats. Läget var spänt.

Inför de 20.000 arbetare som strömmat till lyckades sedan Per Albin Hansson från riksdagshusets trappa skickligt ställa samman ett förslag till resolution som i mångt och mycket påminde om Västerviks. Alla krav på lönehöjning, 8-timmarsdag och sänkt skatt var dock slopade, samtidigt som fokus istället riktades mot kravet på en rösträttsreform (Johansson, 2007).

I Per Albins anförande från riksdagshusets trappa krävde han bland annat slut på hungerpolitiken, uppgörelse med England, stopp för all livsmedellexport, ökning av arbetarnas brödransoner, lägre maximipris på bröd, grynens avskiljande från brödransoneringen, billigare mjölk, nedsättning av potatispriset, revision av gas- och elektricitetsrestriktionerna, lägre vedpriser, krafttag mot hyresockret samt allmän och lika kommunal och politisk rösträtt. Det sistnämnda fanns inte i Västerviksresolutionen på grund av dess syndikalistiska ursprung (Klockare, 1967).

Författaren Ola Larsson har skrivit en artikel i Dagens Nyheter (2002 13/5) om hur allvarligt läget faktiskt var i Stockholm mot slutet av april 1917. Ett utdrag ur artikeln:

”I Stockholm bildas på Östermalm en skyddskår, med centrum förlagt till Krigshögskolan, och kvitterar med polisens goda minne ut vapen för att vara beredda inför första maj. Det är laddat för en politisk katastrof.

De tiotusen arbetarna har samlats kring riksdagshuset den 21 april för att kräva att Västerviksresolutionen, eller delar av den, antas som socialdemokratins program.

Demonstrationen är otillåten, men möjligen organiserad av de socialdemokratiska fackföreningsrörelserna, som

vill återvinna initiativet från syndikalisterna. Ledande sossar som Hjalmar Branting och Per Albin Hansson kallas ut för att tala. Hansson håller sig nära Västerviksresolutionens formuleringar, men leder över kraven mot en författningsreform: hans appell mynnar ut i ett krav på allmän rösträtt.

Det är under Per Albins tal som någonting håller på att ske som kunnat få svåra konsekvenser. Polisen, under ledning av Stockholms konservative polismästare Tamm, har med stöd av militär omringat hela riksdagsområdet. Tamm, som också var inblandad i bildandet av Stockholms skyddskår, ämna avlysa demonstrationen med våld om så krävs och arresterar Per Albin för uppvigling.

Några hundra beväpnade soldater och poliser mot tiotusen obeväpnade arbetare. Situationen i centrala Stockholm hade med ens kunnat påminna om den i Petrograd. Närmast bakom den ännu talande Per Albin står Socialdemokratens reporter Nils Horney, som blir ögonvittne till vad som sker, något han inte berättar öppet förrän han 1969 ger ut sina memoarer:

’Bakom mig öppnades riksdagshusets port på glänt. Ut kom polismästare Tamm i guldsmidd uniform ...

jag såg att stora polisuppbåd anlant och tagit ställningar bortom folkmassan. Polismästare Tamm höjde sin högra hand, i vilken han höll sina vita handskar. Det var tydligt att han ämnade ge signal till polisförstärkningarna. Hade dessa gått till angrepp i ryggen på de mellan riksdagshuset och Norrströms båda grenar packade folkmassorna, kunde resultatet ha blivit ohyggligt – och följderna oöverskådliga ...

just då Tamm höjde handen över den intet ont anande Per Albins hjässa, såg jag en annan och kraftigare näve fatta polismästarens arm och pressa den nedåt.’

Den som ingripit är ett annat polisbefäl, kommissarie Kempe. Inför Horneys ögon släpar Kempe sin högste chef tillbaka in i riksdagshuset. Därute avslutar Per Albin sitt tal med orden ’Bröd, mera bröd!’

Om vad han sett får Horney inte skriva i sin tidning. Ögonblicket var alltför laddat. Men det tycks vara fler som observerat det hela. Dagens Nyheters utsände lägger till en kryptisk mening i sitt reportage: ”särskilt förtjänar poliskommissarien Kempe en eloge för sitt humana och säkra uppträdande.’ ”

Några veckor efter händelsen i Stockholm den 21 april 1917 inträffade ytterligare kravaller i huvudstaden. Lördagen den 5 maj var det svåra dyrtidskravaller på Söder (Sofia hembygdsförening – Stig Hanno). 17 personer anhölls och flera skadades. 100 ridande poliser gjorde chock med sablar.

Den 5 juni inträffade de allvarligaste oroligheterna i Stockholm. Hjalmar Branting hade i riksdagen krävt att den 40-gradiga skalan skulle slopas vid kommunalval. Utanför samlades demonstranter för att understryka kravet. Polis och militär spärrade av Gustav Adolfs torg. Plötsligt gjorde ridande polis chock med dragna sablar. Vilt tumult uppstod – ”sablarna voro flitigt i arbete och ett flertal personer som blivit sårade släpades fram över Norrbro” (Hanno).

Folkmassorna kastade sten och försökte välta

spårvagnar. När Branting hörde vad som pågick skyndade han och riksdagsmannen Oscar Olsson ut på torget för att lugna massorna. Under ett mycket dramatiskt ögonblick står den upprörda folkmassan framför en kedja av soldater med dragna bajonetter.

En fruktansvärd sammanstötning är mycket nära då ridande poliser tränger sig emellan. Katastrofen uteblir. Man hörsammar Brantings ord och folkmassan drar vidare till Folkets hus där flera möten ordnas samtidigt. Den 5 juni 1917 är en historisk dag. Det kunde ha slutat mycket illa.

Mellan den 16 och 28 april förekom livsmedels- eller hungerdemonstrationer bland annat i Örebro, Tranås, Karlstad, Kalmar, Hofors, Borlänge, Linköping, Västerås, Eskilstuna, Norrköping, Hagfors, Åtvidaberg, Eksjö, Stockholm, Malmö, Trollhättan, Lund, Borås, Södertälje, Sundbyberg, Ystad och Hudiksvall.

Geografiskt var manifestationerna tätt spridda över större delen av Götaland och Svealand och upp efter Norrlandskusten med en koncentration till industridistriktet. Att vissa landsdelar helt eller delvis tycks ha stått utanför kan i något fall bero på bristande rapportering, men torde i allmänhet sammanhålla med gles befolkning och/eller dominans för näringar som möjliggjort en hög grad av självhushållning, framförallt jordbruket (Nyström, 1994).

Påfallande är det stora inslaget – ja ofta dominansen – av kvinnor i många av hungerdemonstrationerna. Kvinnorna stod vid denna tid i allmänhet utanför de politiska och fackliga organisationerna inom arbetarrörelsen och deras verklighet har ofta kommit i skymundan i den

ekonomiska och sociala historieskrivningen (Nyström, 1994).

Hungerrörelsen var en reaktion på det besvärliga försörjningsläget för arbetarklassen under världskriget. Även om det inte rädde någon svält i bokstavlig mening medförde dyrtiden och bristen på många baslivsmedel att arbetarna endast med största svårighet kunde upprätthålla en uthärdlig levnadsnivå. Det var när livsmedelsförsörjningen råkade i akut kris genom krigshändelserna och potatisbristen våren 1917 som hungerdemonstrationerna sköt fart.

Missnöjet spädades på av det faktum att krigstidens bördor inte vilade lika tungt på alla i samhället. Industrin hade goda tider under krigskonjunkturen, då vinsterna nådde höjder som aldrig förr (Nyström, 1994)

Många av de matvaror som var dyra att köpa för gemene man eller inte fanns tillgängliga på marknaden såldes med god förtjänst på export. Inom kretsar där man spekulerade i den rådande bristen, lagligt eller utanför lagens ramar, förekom en utmanande lyxkonsumtion. Klassklyftorna vidgades alltså i samhället.

En stor del av ansvaret för dessa missförhållanden lades inte utan rätt på regeringen Hammarskjöld som förde en livsmedelspolitik där den fria marknaden kombinerades med regleringar på ett sätt som ofta medförde problem och underbläste spekuleringen (Nyström, 1994).

En lika viktig förutsättning för hungerrörelsen som dessa konkreta misstag var emellertid arbetarnas främlingskap inför den politiska makten. Regeringen Hammarskjöld representerade krafter i samhället som arbetarna vant sig.

vid att betrakta som sina motståndare. Flera ministrar kunde direkt sammankopplas med de kretsar för vilka kriget var en lönsam affär.

Politiskt framstod ministären som ett direkt uttryck för högerkrafternas försök att hindra utvecklingen av demokratiska och parlamentariska styrelseformer. Bakom regeringen stod inte folket och en i fria val framröstad riksdagsmajoritet, utan en kung som med sin tyskvänliga hållning utmanade arbetaropinionen och en överklass som hårdnackat värnade sina privilegier. En sådan regering saknade i arbetarnas ögon legitimitet (Nyström, 1994). Våren 1917 stod Sverige på randen till en revolution eller ett inbördeskrig. Händelserna under 1917 och 1918 har givetvis blivit föremål för analyser och historieskrivning av såväl författare och journalister som av akademiker. En klassisk bok om händelserna i landet är Sigurd Klockares bok *Revolutionen i Sverige 1917-1918* från 1967.

Åren 1917-18 var på många sätt den mest dramatiska perioden i Sveriges moderna historia (Populär Historia 14/3 2007). Vare sig förr eller senare har landet stått så nära en radikal omvälvning – en revolution – som då.

Livsmedelsbrist i spåren av första världskriget, växande klassklyftor, den svenska högerns hårdnackade motstånd mot allmän och lika rösträtt utgjorde den inrikespolitiska bakgrunden till den svenska arbetarklassens politiska mobilisering.

Till den sociala oron bidrog också en rad omvälvande händelser ute i Europa, förutom världskriget den

revolutionära utvecklingen i Ryssland, det finska inbördeskriget och ansatserna till en revolution i Tyskland i slutet av år 1918.

Några exempel på till Eskilstuna närliggande orter där hungerdemonstrationer förekom våren 1917:

- 19/4 Linköping
- 20/4 Norrköping, Västerås
- 21/4 Katrineholm, Stockholm
- 23/4 Eskilstuna
- 24/4 Nyköping, Uppsala
- 25/4 Flen, Oxelösund, Torshälla, Örebro

Den 25 april var det datum då flest personer runtom Sverige var ute och demonstrerade – uppskattningsvis 66.000 stycken. Detta datum var det bröddemonstration i Flen. Om denna demonstration går det att läsa i en artikel i Eskilstuna-Kuriren samma dag. Ett litet utdrag hade följande lydelse:

”Bröd-demonstration i Flen idag

300 arbetare hurra för livsmedelsnämndens ordförande

”Mera bröd, billigare mjölk”, lydde inskriften på det standar, som på förmiddagen i dag bars genom Flen i spetsen för omkring 300 arbetares demonstrationståg. På morgonen hade utdelats en tryckt maning till män och kvinnor att samlas på torget kl. 10 för hungerdemonstration, som det hette.

Fabrikernas och verkstädernas män och ynglingar infunno sig mangrant och ett tiotal kvinnor sällade sig till skaran. Målaren John Öman läste upp ett förslag till resolution, som skulle avlämnas på ett par håll. Den

antogs och gick, som andra dylika i dagarna ut på större brödransoner, billigare mjölk och marvaror i allmänhet samt slutade med ett krav på högre löner i dyrtider.

Sedan en 3-mannakommitté för uppvaktningarna utsetts sattes kurs på livsmedelsnämndens ordförandes bostad. Bankdirektör Ax. Ericson mötte utanför och förklarade, sedan resolutionen upplästs för honom, att han av folkhushållningskommissionen redan fått löfte om flera påbrödskort åt de allra mest behövande ...

Hr Öman talade så till demonstranterna: 'Här ha vi nu hört att vi ha en human livsmedelsnämndsordförande, och då må vi ge honom ett fyrfaldigt hurra'.

Och så hurrades klämmigt för vilket hr. Ericson tackade och kvitterade med att utbringa ett fyrfaldigt leve för alla goda goda medborgare, fränsätt vilket parti de tillhöra ..."

1917 års Arbetarkommitté

Strax efter de landsomfattande hungerdemonstrationerna våren 1917 fanns en Arbetarkommitté med Hjalmar Branting som ordförande. Deras första cirkulär spreds den 11 maj 1917. Ett utdrag från detta cirkulär nummer 1 hade följande lydelse:

”Till Sveriges arbetande folk

Hunger och nöd råda i landet. Sveriges folk får nu i stor utsträckning genom svält och brist på nödvändiga varor pröva på vart det leder för menige man, när det styres mot folkets vilja, mot de folkliga partiernas varningar, mot Sveriges riksdags flertal.

Världskriget skulle alltid ha skapat svårigheter även för vårt folk, men utan det genom borggårdskuppen

återupprättade högerstyret av 1914 skulle Sveriges folk icke nu 1917 ha behövt stå inför den direkta svälten. Den folkrörelse, som nu med elementär makt gå fram över vårt land, har sin utgångspunkt i nöden och bristen och dyrtiden. Men den har också andra tillflöden. Revolutionen i vårt östra grannland har nytämt alla frihetsförhoppningar, världskrigets utlösning i ett demokratins segertåg över hela världen måste återverka med oemotståndlig kraft även hos oss. Så bli hungerdemonstrationerna till något mera och djupare än en tillfällig fordran på en tillfällig nöds avhjälpande.

Det blir mot hela det gamla herremaktsstyret som svenska folket reser sig, piskat fram av ögonblickets brödbekymmer, men med den större fordran att det nu för all framtid skall bli slut med det privilegierade fåtalets makt att styra detta land mot folkets vilja.

Kravet på en författningsrevision, som gör slut på den 40-gradiga skalan och som ger verkligt allmän rösträtt åt alla oförvitliga män och kvinnor, utan rester av de gamla penningstrecken, det kravet har redan, vid sidan av fordringarna på bröd, blivit den samlande lösen för allt vad ärlig demokrati heter i detta så länge högerpinade land.

Ty därmed är själva den grundval skapad, på vilket folket självt sedan kan, utan att någon fåtalsmakt kan hindra det föra igenom de fortsatta, genomgripande reformer, som utvecklingen och folkets bästa kräver på alla olika områden av samhällslivet ...

Främst och bärande för allt det andra gäller det författningsrevisionen. Undertecknad Branting har nyss i en interpellation till statsministern framställt frågan

huruvida regeringen är villig att i överensstämmelse med tidens oavvisliga krav sätta in sin kraft på den 40-gradiga skalans avskaffande samt införande av ärlig politisk rösträtt för män och kvinnor.

Inom den närmaste tiden torde svar komma väntas på denna interpellation. Det kommer då att visa sig vad den svenska högern är villig att i samhällsfredens intresse offra av sina orättfärdiga politiska privilegier. Från arbetarklassens sida måste nämligen dessa krav anses som måttfulla minimifordringar ...

Vår första lösen är alltså en genomgripande författningsrevision.

Stockholm den 11 maj 1917
1917 års Arbetarkommitté

Hj. Branting
Ordf.

P. Albin Hansson, Herman Lindqvist, Gustav Möller,
Verner Rydén, Ernst Söderberg, F.W. Thorsson”
(Nyström, 1994).

Hungerdemonstrationen i Eskilstuna

Eskilstuna-Kuriren har den 24 april 1917 en längre artikel om arbetarnas demonstration den 23 april. Man skriver bland annat följande:

”Det låg en demonstrationsstämning över staden hela dagen igår. På förmiddagen började nämligen rykten surra i luften att nu vore det ögonblick inne att Eskilstuna arbetarestam skulle i samlad trupp anmäla sitt missnöje

med livsmedelspolitiken och kräva åtgärder till lindrande av livsmedelsbristen.” (Eskilstuna stadsarkiv – Eskilstuna kommun - uppsatser 1911-2006: F4B:2)

Magistraten i Eskilstuna avbröt sin pågående session och satte sig att vänta på demonstrationen som förväntades anlända klockan 11 förmiddag. Dramatiken upplöstes ganska snart erfar man från tidningen Folkets referat. Det kom inget demonstrationståg, för på verkstäderna hade man kommit överens om att samling skulle ske först klockan 6 på eftermiddagen på Fristadstorget.

Demonstranterna antog sedan en resolution som löd:

omedelbart exportförbud för alla livsmedel
ökad brödransonering för de kroppsarbetande
grynens frigörande från brödransoneringen
en effektiv efterinventering av spannmålsförråden
lägre maximipris på bröd och potatis samt att
maximipriset på potatis utsträcker även att gälla
sättpotatis
en snabb uppgörelse med England
skattefrihet för inkomst under 3.000 kronor
vi resa också krav på full demokrati i vår stats- och
kommunalförfattning. Vi har länge nog lidit under ett
känslolöst, oansvarigt penningvälde och ge oss inte rast
och ro, förrän detta upprivits och ersatts med folkets rätt
och levande samvete

Därmed var demonstrationen slut, och med en uppmaning från ledningen att åtskiljas lugnt utan något som helst störande uppträde, skingrades massan. Polisen uppskattade antalet demonstranter till 6-7.000 personer i denna – den enda – demonstrationen i Eskilstuna.

I Torshälla samlades den 25 april 6-800 arbetare och lämnade över sina krav till borgmästaren och livsmedelsnämnden. Efter uppvaktningen drog man ner till mejeriet för att uppvakta föreståndaren som emellertid inte var anträffbar förrän vid andra besöket.

Demonstranterna ville ha 5 öres nedsättning av mjölkpriset, men föreståndaren hänvisade till mejeristen och styrelsen.

Därförån tågade man till Folkets hus där demonstrationen upplöstes, berättar Eskilstuna-Kuriren. Från annan källa påstås att föreståndaren blev rädd när han såg demonstrationen och sprang till skogs och gömde sig (Eskilstuna stadsarkiv – Eskilstuna kommun – uppsatser. 1911-2006: F4B:2).

Det var fackföreningarna som kallade till demonstrationen i Eskilstuna. Två händelser måste vägas in. Den första var P A Hanssons tal den 21 april 1917 på riksdagshusets trappa vid en demonstration i Stockholm. Den andra händelsen var Hjalmar Brantings interpellation i riksdagen den 27 april rörande rösträttsfrågan.

Den socialdemokratiska politiken var därmed fastlagd – lösning av livsmedelsfrågorna och allmän och lika rösträtt. Dessutom tillkom efter fackliga önskemål krav på åtta timmars arbetsdag.

Av 48 resolutioner i landet under perioden 23-28 april innehöll 7 krav på en rösträttsreform, men efter Brantings rösträttstal hade 6 möten i följd antagit partilinjen. Till skillnad från de föregående dagarnas mer spontana och lokala initiativ, var det här en centralt dirigerad opinionsrörelse där partiledningen anmodat förstamajtalare på mindre orter att se till att få fram

ledningens synpunkter.

Demonstrationen i Eskilstuna gick lugnt och städat till. Polisen behövde inte ingripa, men på andra ställen i landet gick det betydligt mer våldsamt till. Demonstrationen – eller kanske snarare kravallerna – i Stockholm den 5 juni 1917 avslutade demonstrationsvågen. Det blev en konfrontation mellan demonstranter och beriden polis med sablar och batonger och blodvite uppstod.

Den 24 april har lokaltidningen Folket en lång artikel om hungerdemonstrationen i Eskilstuna dagen innan. Ett utdrag låter som följer:

”Eskilstuna i livsmedelsdemonstrationernas tecken
I väldiga massor samlas arbetarna för att bära fram till kommunala och statliga myndigheter sina önskemål
Förbittringen emot Mjolktrustens prispolitik tar sig särskilt kraftiga uttryck.

På måndagen började rykten gå att man även i Eskilstuna tillämnade demonstrationer i livsmedelsfrågan, och de måste ha, tagit alldeles bestämd form inför magistraten, ty den avbröt kl. 11 på förmiddagen sessionen i rådhusrätten och satte sig att invänta ett demonstrationståg som man hade hört skulle komma vid 11-tiden. Men ingenting i den vägen förspordes. Dagen gick utan att några tecken till demonstrationer förmärktes. Men på verkstäderna hade man under dagens lopp kommit överens om att efter slutat arbete kl. 6 samlas på Fristadstorget för att inför de båda kommunala myndigheterna magistraten och stadsfullmäktige framföra sina krav i livsmedelsfrågan. Stadsfullmäktige skulle nämligen på kvällen sammanträda, och man ansåg därför lämpligt att just vid

detta tillfälle manifestera sina krav.

Parollen om samling kl. 6 spreds och när arbetet slutade strömmade arbetarna från olika håll till Fristadstorget. Inom några minuter var platsen närmast framför stadshuset fylld, och polisen uppskattade de församlade till mellan 6 à 7.000 personer.

Arbetarekommunens expeditör, hr Karl Bergström, steg så upp på trappan, erinrade om anledningen till denna demonstration och föreslog, att man måste utse en deputation att hemställa hos magistraten och stadsfullmäktiges ordförande att komma ned för att höra de krav som kunde framföras.

Man föreslog hrr A. Lind, Viktor Larsson och Einar Svedbärj, vilka fullgjorde sitt uppdrag, och om en stund trädde borgmästare von Friesendorff och riksdagsman C.H. Svensson ut på trappan.

Hr. Bergström tog nu ordet, och motiverade hänvändelsen till de kommunala myndigheterna. Man har velat inför dem framföra en del krav i livsmedelsfrågan, dels därför att man är övertygad om att de kunna göra åtskilligt, men dels ock framförallt för att genom de kommunala myndigheterna få sina fordringar framförda och av dem ytterligare understrykas inför högre vederbörande ...

sedan hr. Svensson slutat sitt tal föreslog hr. Bergström att man skulle i god ordning tåga till Folkets hus gård för att där anta en resolution, riktad till de statliga myndigheterna. Rop hördes emellertid från spridda håll. 'Till Mjölkcentralen först!' och fullkomligt spontant satte sig den väldiga massan i rörelse utefter Kungsgatan och Köpmangatan upp till Mjölkcentralens mejeri, därmed

tydligt ådagaläggande på vilken punkt i livsmedelsfrågan förbittringen i denna stad är som störst. På känslorna härvidlag behöver tydligen ingen misstaga sig. Föreståndaren kallades ut, och en av demonstranterna gjorde sig inför honom till tolk för fordringarna på billigare mjölk. Han förklarade att han ingenting kunde göra och hänvisade till trustledningen i Stockholm.

Nu ropade man: 'Till Folkets hus!' och i god ordning och på skilda vägar marscherade folkmassorna till Folkets hus gård, som snart fylldes av folkmassan och inte på långa vägar räckte till för ändamålet. Gatorna omkring voro fullpackade av människor ... någon i massan föreslog ett leve för den svenska och internationella socialdemokratin, vilket besvarades med kraftiga hurrarop. Därpå skingrades massorna under lugn och ordning, och Eskilstunas arbetares imponerande dyrtidsdemonstration var slut.

Polisen, som ganska manstarkt uppbådats, iakttog en synnerlig berömvärd hållning och tog dess bättre, saken kallt inför den opåräknade demonstrationen framför mjölktrustens lokaler. Allt avlöpte således i bästa samförstånd med ordningsmakten."

Det går att läsa mer om demonstrationen i Eskilstuna-Kuriren den 24 april. Bland annat får man veta vilka personer som ingick i den kommitté som bildades under samlingen vid Folkets Hus:

"Så gick marschen till Folkets Hus. Där redogjorde hr A. Bergvall för besöket vid Mjölkcatedralen, varpå en kommitté tillsattes i och för underhandling i frågan enligt föreståndarens anvisning.

Till kommitterade utsågos hrr Karl Bergström, Arthur Bergvall, John Hedenstedt, J.A. Öberg, Aug. Nilsson, Bror Lundkvist, Conrad Jonsson, Karl Jansson, Einar Svedbärj och E. Nordström.

Hr Bergström höll ytterligare ett anförande. Och så antogs en resolution, vari framhölls ...
Därmed var demonstrationen slut. Hr Bergström riktade till deltagarna en uppmaning att lugnt åtskiljas och utan något som helst störande uppträde skingrades massan. Deltagarnas antal uppskattas av polisen till 6 à 7.000.”

Käll- och litteraturförteckning

Otryckta källor

Arkiv Sörmland:

Tidningsmannen Alfred Edling i Eskilstuna: I4

Eskilstuna stadsarkiv:

Barva kommun, Kommunalnämnden: D1:1

Eskilstuna kommun, uppsatser 1911-2006: F4B:2, 12

Eskilstuna stad, Drätselkammaren: D6:1

Friherre Olof Hermelins samling: B1:9

Hammarby kommun, Kommunalnämnden: D2:1

Husby-Rekarne kommun, Kommunalnämnden: D1:1

Jäders kommun, Kommunalnämnden: D2:1

Kjula kommun, Kommunalnämnden: D2:2

Klosters kommun, Kommunalnämnden: D2:5

Källén, Hilding, redaktör, Topographica: F2:15

Lista kommun, Kommunalnämnden: D2:1

Tumbo kommun, kommunalnämnden: D3:1

Vallby kommun, Kommunalnämnden: D2:1

Västermo kommun, Valnämnden: A1:1

Öja kommun, kommunalnämnden: D3:1

Tryckta källor

Andersson, Karl-Olof – *Om arbetarrörelsen i nutidshistorien* (utgiven av LO 2007)

Andrae, Carl Göran – *Revolt eller reform: Sverige inför revolutionerna i Europa 1917-1918* (Stockholm, 1998)

Eskilstuna-Kuriren 1917 24/4, 25/4

Folket 1917 23/4, 24/4

Göteborgsposten 2012 23/10

Johansson, Arne – Rättvisepartiet Socialisterna 2007 3/1

Klockare, Sigurd – *Svenska revolutionen 1917-1918* (Halmstad, 1967)

Larsmo, Ola – artikel i Dagens Nyheter 2002 13/5

Nyström, A. – *Perspektiv på historien* (Malmö, 2000)

Nyström, Hans – *Hungerupproret 1917* (Ludvika, 1994)

Populär historia 2007 14/3

Övrigt

Melander, Per-Erik – *Eskilstunas historia* (www.perm1949.se, 2011)

Sofia hembygdsförening – Hanno, Stig

wikipedia

Rösträttsstriden och hungerdemonstrationerna 1917

Vid förra sekelskiftet var de stora politiska stridsämnenä tullfrågan, upplösningen av unionen med Norge och försvarsfrågan, men viktigast av alla var rösträttsstriden. En ”vänster” bestående av liberaler och socialdemokrater krävde allmän rösträtt, medan ”högern” ville bromsa genom olika inskränkningar.

På våren 1917 rådde hunger i arbetarfamiljerna och våldsamma kravaller utbröt runtom i landet. Då riksdagen debatterade rösträtten och högern åter sa nej höll det på att bli revolution. Men socialdemokraterna och LO:s ledningar lyckades kanalisera de revolutionära stämningarna i fredliga banor, i engagemang inför det andrakammarval som skulle hållas på hösten 1917.

Strategin lyckades. Valet blev en framgång, den första regeringen i världen med socialdemokratisk medverkan, som hade tillkommit i fredliga former, bildades.

Första punkten på den nya regeringens dagordning var införande av allmän och lika rösträtt. Därmed blev Sverige en parlamentarisk demokrati.

Sören Faleback berättar om den dramatiska politiska utvecklingen i Sverige under början av 1900-talet ur Eskilstunas lokala perspektivet